

LIBRIS | We know
books

O ISTORIE TRĂITĂ

Volumul 2

Paul Editions

**O discuție deschisă
despre relațiile româno-sovietice
(septembrie 1965 — Moscova)⁴**

În septembrie 1965 au avut loc la Moscova convorbiri între delegațiile de partid și guvernamentale ale României și U.R.S.S. Este prima vizită în străinătate efectuată de Ceaușescu după alegerea sa ca secretar general al partidului. Am fost membru al delegației române și am participat la convorbiri.

Scriu despre acest eveniment pentru că, după părerea mea, are o importanță de prim ordin pentru politica externă a României, pentru afirmarea, în noile condiții, a principiilor de bază ale acestei politici. Dacă Declarația din aprilie, cunoscută sub numele „Declarația de independență a României“, a constituit documentul de bază al afirmării liniei naționale, această vizită a constituit o manifestare de deosebită însemnătate pentru aplicarea liniei respective, în compania principalului nostru aliat, mare vecin și mare putere mondială, țară socialistă ce-și aroga dreptul, contestat de noi, de hegemon al „lagărului socialist“ și al mișcării muncitorești internaționale.

Un mesaj de caldă îmbărbătare

Scriu despre acest eveniment și datorită unui moment personal, trăit în 1992. Eram închis la Jilava, urmare a unui proces politic și a unei hotărâri judecătorești pe care le-am considerat și le consider, voi repeta de mii de ori acest lucru, ilegale, nedrepte, o răfuială politică. Într-una din vizitele soției mele, mi-a fost adus un articol de ziar al regretatului Nicolae Corbu. Titlul lui: *Pledoarie pentru adevăr*. Conținutul: convorbirile respective din 1965. Apărut în publicația „Totuși Iubirea“, despre care am datoria morală să afirm că a fost consecventă în apărarea împotriva acuzațiilor false montate împotriva celor din proces și care mi-a publicat nenumărate articole în anii în care a apărut.

⁴ Materialul a fost scris în 1997 și revăzut la publicarea în acest volum. Partea despre tezaur s-a publicat parțial în „Cotidianul“ din 15 mai 1998.

Articolul era o replică. Ionel Gall, g-ral mr.(r), fost director general al Arhivelor Statului, scrisese un articol în care prezenta extrem de corect, cu competență și obiectivitate, convorbirile la care mă voi referi, în același timp, lua poziție împotriva unor autori și publicații care, după cum spune titlul articolului, promovau „Atitudini antiromânești în problema tezaurului românesc de la Moscova“. Între altele, articolul enumera românii care au luat parte la convorbiri. Totuși, dintr-o eroare, a fost omisă participarea lui Alexandru Bârlădeanu, eroare pe care Gall a recunoscut-o și a îndreptat-o ulterior.

Dorind să repare această omisiune, Corbu a comis o altă greșală, inexplicabilă. El nu numai că a omis participarea mea, dar a scris negru pe alb: „în componența delegației sunt incluse persoane care în realitate nu au făcut parte din ea, ca, de pildă, P. Niculescu-Mizil“. Citirea acestei inexactități mi-a produs o amărăciune cumplită. Nu înțelegeam ce se întâmplă. De ce s-a scris acest neadevăr, mai ales într-o „pledoarie pentru adevăr“? Era oare interesat cineva să conteste, să dezmințită prezența mea la convorbiri? Am bănuțit că cineva a intervenit, dar nu știam cine. Mai ales, nu știam de ce.

Îl cunoșteam bine pe Corbu. El mă cunoștea, de asemenea. Nutream față de el sentimente de respect. La fel el despre mine. Am colaborat de-a lungul anilor, inclusiv la reuniuni internaționale, cum a fost cea de la Budapesta, din februarie 1968, când am apărut împreună pozițiile noastre împotriva atacurilor forțelor hegemoniste. Eram cu atât mai intrigat, deoarece, în condițiile grele în care mă aflam, aruncat în temniță, fără nici un fel de îndreptățire, Corbu nu a pregetat să ia, în mai multe rânduri, în aceeași „Totuși Iubirea“ și alte publicații, poziție publică, cu energia și talentul gazetăresc ce-l caracterizau, apărându-mă împotriva învinuirilor nedrepte, luând apărarea adevărului. Am decis că cel mai bine era să mă adresez direct lui Corbu și i-am scris o scrisoare, cu sinceritate, dar și cu obidă. Am trimis-o prin curajoasa mea soție. Căutând în arhiva personală și considerând că este de interes general, m-am decis să public această scrisoare în anexa volumului de față.

În legătură cu tezaurul am scris: „Este o problemă pe care am considerat-o și o consider de ordin național. De aceea, nu voi obosi să militez pentru adevăr în legătură cu eforturile făcute de noi în această problemă și, mai ales, pentru a determina reîntoarcerea acestui tezaur la adevăratul stăpân — poporul român“.

La puțin timp după această scrisoare am primit din nou, tot prin soție, „Totuși Iubirea“. De data aceasta, o știre plăcută, o notă semnată

de același Corbu. Titlul ei: „A participat și Paul Niculescu Mizil“. Am fost profund impresionat de gestul lui Corbu, de sinceritatea, onestitatea și rapiditatea cu care și-a recunoscut greșeala, ca și de aprecierile lui calde de îmbărbătare. Amărăciunea mea a fost înlocuită de o imensă satisfacție. Am înțeles că mulți oameni au rămas oameni. Printre aceștia și Nicolae Corbu.

El nu numai că își recunoaștea greșeala, reparând-o, dar îmi dădea un puternic mesaj de încurajare, care m-a determinat să public în anexă și această notă. „Am aflat — scrie Corbu — că eroarea a fost receptată cu amărăciune de dl. P. Niculescu — lucru de înțeles pentru oamenii care, întemnițați pe nedrept, își trag seva și forța din amintirea faptelor patriotice reale cu care au slujit țara.

O dată cu reparația morală cuvenită, împusă de adevăr, sper ca aceste rânduri să constituie un mesaj de caldă îmbărbătare către cel care — spre deosebire de martirii zvârliți în gropile cu lei ale antichității spre satisfacțiile sanguinare ale plebei — au fost aruncați între cei patru pereți ai celulelor, din calcule politice tenebroase și meschine, oribil de egoiste“.

Această atitudine corectă a sporit stima și respectul meu față de Corbu, stimă și respect pe care le nutresc și astăzi când, din păcate, el ne-a părăsit, plecând în eternitate. Sentimentele exprimate de el, pline de căldură, oglindind, în același timp, adevăruri care trebuiau cunoscute, au constituit realmente un mesaj de îmbărbătare. La fel ca și alte zeci și zeci de mesaje transmise prin familie, prin scrisori, adresate mie sau tribunalului, ori publicate în presă, de către cunoscuți sau necunoscuți. Va trebui odată să scriu despre toate acestea. Ele mi-au dat tăria fizică și morală să înfrunt acel proces politic înscenat, o sentință de condamnare și o detenție nemeritate, total abuzive și nedrepte. Una din preocupările mele majore este și astăzi să determin prin mijloace legale anularea acestei sentințe monstruoase.

Frate frate, dar brânza-i pe bani!

Convorbirile din 1965 s-au realizat în perioada Ceaușescu și cu participarea acestuia. Dar, pentru respectarea adevărului, trebuie să arăt că ideea realizării lor i-a aparținut lui Dej. El a fost nu numai inspiratorul Declarației din aprilie, ci și acela care și-a propus ca principiile acestei Declarații să fie aplicate în viață, în toate relațiile noastre externe, în primul rând în relațiile cu U.R.S.S. El a considerat necesară o discuție atotcuprinzătoare, deschisă cu conducerea sovietică. Dej era pentru dezvoltarea pe multiple planuri

IBDIS | We know books

a relațiilor româno-sovietice. România nu avea altă opțiune în acele condiții. Dar, sublinia cu tenacitate că nu putem fi de acord cu orice fel de relații. Că ele trebuiau să răspundă intereselor noastre, să se călăuzească după principiul avantajului reciproc. L-am auzit în nenumărate rânduri evocând vorba românească: „frate, frate, dar brânza-i pe bani“.

În judecata lui Dej au intrat următoarele elemente:

a) Aveam un atu puternic: Declarația din aprilie. Dar numai afirmarea teoretică și politică într-o declarație de partid a principiilor politicii externe românești nu era suficientă. Gheorghiu-Dej a cerut — l-am auzit personal — să pregătim o discuție în care să arătăm sovieticilor, ca și celorlalți parteneri, cum intenționăm să aplicăm aceste principii în relațiile cu U.R.S.S., cu celelalte țări, cine sunt și cum gândesc românii în 1964. Am primit sarcina să particip la pregătirea acestei discuții.

b) Era timpul să folosim acest prilej pentru a ridica în fața conducerii sovietice o serie de probleme bilaterale pe care istoria nu le-a rezolvat.

c) Se produsese o schimbare hotărâtoare în conducerea sovietică. În locul lui Hrușciov, debarcat, venise Brejnev. Era cazul ca această conducere nouă să aibă claritate deplină asupra pozițiilor și intențiilor românești privind politica externă, în general și, în special, cu privire la relațiile româno-sovietice.

d) În cartea *O istorie trăită* am relatat despre discuțiile prilejuite de vizita la Moscova, la 7 noiembrie 1964, a delegației române alcătuită din Maurer, Bodnăraș și Mizil. Nouă ne-a atras atenția declarația ritoasă a lui Brejnev potrivit căruia politica externă a Uniunii Sovietice a fost aceea a P.C.U.S., a conducerii sale, nu politica unui singur om, respectiv a lui Hrușciov. Am reținut angajamentul noii conduceri de a continua această politică. La informarea făcută de delegație acasă, Gheorghiu-Dej s-a oprit îndelung asupra analizei sus-numitei teze. El a împărtășit părerile chinezilor, respectiv ale lui Zhou Enlai, exprimate în cursul întrevederilor cu noi, la Moscova, după care declarațiile lui Brejnev nu erau de bun augur. Era clar că politica de hegemonie va fi continuată. Aceasta a întărit convingerea lui Dej despre necesitatea unei discuții edificatoare cu noua conducere sovietică. Convingerea respectivă s-a concretizat în indicațiile concrete de a se grăbi pregătirile pentru convorbiri. Aceste indicații au fost date cu prilejul informării făcute de delegația care a vizitat China, U.R.S.S., Birmania, Pakistanul și Egiptul, delegație alcătuită din aceiași trei tovarăși amintiți mai sus.

e) Raportul de forțe în urma schimbărilor survenite, în 1964, în conducerea sovietică și în urma situației politice din țara noastră ne era favorabil. Erau condiții prielnice pentru discuții deschise cu liderii sovietici.

Acestea erau elementele care au constituit judecata lui Dej. Dar, după cum se spune în popor, nu este pentru cine se pregătește, ci pentru cine se nimerește. Voința oamenilor, oricât de mari, este subordonată voinței destinului. Dej nu a reușit să realizeze întâlnirea proiectată. Moartea l-a împiedicat. Proiectul lui Dej a fost preluat și înfăptuit de către Ceaușescu.

Ceaușescu preia moștenirea lui Dej

Am subliniat faptul că ideea acestor convorbiri a aparținut lui Dej, deoarece există părerea că politica națională ar fi opera exclusivă a lui Ceaușescu, că această politică ar fi alta decât a lui Dej. Eu nu împărtășesc această părere. Cum am mai spus odată: dacă nu era Dej, nu era Ceaușescu. Acesta din urmă a preluat moștenirea primului. O economie refăcută și restabilită după război, consolidată și puternică, o situație politică internă, de asemenea stabilă, o politică externă conturată cu claritate în Declarația din aprilie. Deși nu a recunoscut cu consecvență acest lucru și a lăsat uneori să se înțeleagă că orientarea spre independență începe cu el, Ceaușescu a preluat chiar și unele inițiative concrete ale lui Dej. Este cazul ideii de a avea o discuție atotcuprinzătoare și deschisă cu noii lideri sovietici.

La argumentele care fundamentează această inițiativă în timpul lui Dej, Ceaușescu adaugă altele:

a) În primul rând, consolidarea poziției sale interne. În martie, apoi în iulie 1965, fusese desemnat, prima oară de către Comitetul Central, a doua oară de către Congres, drept secretar general al partidului. Modul în care s-a desfășurat această promovare în funcția supremă a consolidat poziția lui Ceaușescu. După cum am mai arătat, el a avut, atât în Comitetul Central, cât și în Congres, unanimitate deplină. Mai mult, în ambele cazuri nu a existat, cel puțin public, o alternativă. Ceaușescu a venit la putere ca un conducător necontestat.

b) În primele luni după alegere, Ceaușescu a desfășurat o amplă activitate de contacte cu cele mai largi pături ale populației. El a continuat linia politică din ultimii ani ai lui Dej, de deschidere pe toate planurile. Aceasta a contribuit la creșterea prestigiului său în popor. Aș sublinia în mod special contactele cu intelectualitatea. Aș putea spune, cu convingerea că nu greșesc, că această categorie

socială a avut, în prima perioadă, un rol important în cultivarea imaginii lui Ceaușescu.

c) Imediat după alegerea sa, în august 1965, s-a adoptat o nouă Constituție. Republica Populară a deveni Republică Socialistă. Raportul la Constituție a fost ținut în Marea Adunare Națională de către Ceaușescu, care a fost și președintele Comisiei de elaborare a legii fundamentale a țării. Toate acestea aveau drept laitmotiv consacrară schimbărilor majore, înnoitoare, în viața economică socială și politică. Ele dădeau prilejuri de mari satisfacții, prilejuri care, după părerea mea, au influențat hotărâtor crearea, mai târziu, a ceea ce s-a numit cultul personalității.

d) Venirea la putere a lui Ceaușescu s-a petrecut fără amestec străin. Dimpotrivă, s-a făcut totul pentru a se evita un asemenea amestec. M-am referit altă dată la graba cu care s-a procedat la alegerea lui Ceaușescu, înainte de venirea delegațiilor străine la funeraliile lui Dej, tocmai pentru a se preveni intervenția străină. Aici aș adăuga participarea masivă, la nivelurile cele mai înalte, a lumii socialiste și comuniste la Congresul care l-a ales pe Ceaușescu. Este notorie participarea a peste 60 de delegații străine. Este semnificativă participarea lui Brejnev, secretarul general al P.C.U.S., ca și a lui Deng Xiaoping, secretarul general al P.C. Chinez, reprezentanții celor două mari puteri socialiste. Bucureștiul a fost în 1965 gazda unui conclav de înaltă autoritate a lumii comuniste. Era o mărturie a rolului pe care-l juca atunci România în lumea socialistă, ca și, în general, pe arena internațională. Era în același timp o afirmare a interesului manifestat pentru stabilirea unor cât mai bune relații cu noul lider român. Toate acestea sporeau, de asemenea, prestigiul lui Ceaușescu.

e) Vizita în U.R.S.S. avea și avantaje tactice importante. Era, cum am spus, prima vizită în străinătate făcută de către Ceaușescu în noua sa calitate. Conducerea română avea prilejul să sublinieze rolul și ponderea relațiilor româno-sovietice. Marcam astfel consecvența noastră în evidențierea politicii de bună vecinătate, izvorâtă din realitățile geopolitice, mai ales când era vorba de un vecin mare.

În spiritul acestor considerente eram conștienți că efectuarea acestei vizite va fi bine înțeleasă de conducerea sovietică. Contam pe faptul că va gădila orgoliile acesteia. Întrucât în ambele țări erau conducători noi, vizita respectivă îi convenea nu numai lui Ceaușescu, ci și lui Brejnev. El însuși, ca nou conducător, avea nevoie și de ajutor extern. În calculele noastre acest aspect nu era deloc neglijat.

f) În sfârșit, nu trebuie subestimată ambiția personală a

lui Ceaușescu. El dorea, în modul cel mai sincer, să se manifeste consecvent ca susținător al intereselor naționale, ale țării. Era, în același timp, conștient că aceasta îi va aduce sprijinul poporului, îi va întări pozițiile sale politice.

În împrejurările descrise mai sus, Ceaușescu, noua echipă de conducere română, au considerat cât se poate de utilă punerea în aplicare a ideii lui Dej de a avea o întâlnire semnificativă cu conducerea sovietică. După cum am arătat, atunci când am prezentat cele petrecute la Congresul al IX-lea al partidului, Brejnev i-a adresat cu acel prilej lui Ceaușescu invitația de a vizita U.R.S.S. Astfel s-a stabilit concret vizita delegației române în U.R.S.S.

O pregătire temeinică

Conducerea română a dat cea mai mare atenție pregătirii vizitei. S-a stabilit componența delegației: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Gheorghe Apostol, Alexandru Bărlădeanu, Paul Niculescu Mizil, Manea Mănescu, Corneliu Mănescu, Nicolae Guină, Andrei Păcuraru. Era o bună parte din artileria grea a partidului: secretarul general, primul ministru, cinci membri ai Comitetului Politic Executiv, patru din cei șapte ai Prezidiului Permanent, responsabilul țării noastre la C.A.E.R., ministrul de Externe, ambasadorul României la Moscova, șeful Cancelariei C.C.

În acea perioadă îndeplineam funcția de secretar al C.C., fiind, în același timp, membru al Comitetului Politic Executiv. Prezența mea în componența delegației oglindea și decizia ce se luase de a mă ocupa, pe lângă problemele de propagandă și ideologie, și de cele externe. De altfel, la puțin timp, am fost ales și în Prezidiul Permanent. Deși exista un secretar pentru problemele internaționale, am primit însărcinarea să coordonez din partea Prezidiului și aceste probleme.

Mandatul delegației cerea să ne concentrăm pe două grupe de probleme:

a) Schimb de păreri pe problemele internaționale. Relațiile politice, economice, militare, culturale, științifice între cele două țări. Accentul urma a fi pus pe hotărârea noastră de a dezvolta aceste relații — cu sublinierea condițiilor obligatorii — respectarea principiilor de independență, egalitate și avantaj reciproc, obținerea unor livrări de materii prime, crearea de noi posibilități pentru exportul produselor românești.

b) O serie de probleme nerezolvate de istorie, ce constituiau

obiect de divergență între cele două țări. Dintre acestea, în principal, restituirea tezaurului românesc trimis la Moscova în anii Primului Război Mondial. S-a examinat de mai multe ori telegrama lui Lenin – voi vorbi mai departe despre ea – care consfințea obligația de restituire a acestui tezaur proprietarului lui, poporul român. S-a stabilit ca problemei tezaurului să i se dea prioritate. S-a apreciat că telegrama lui Lenin era unul din argumentele noastre tari. Celelalte probleme urmau să fie ridicate în funcție de condițiile ce se vor crea.

Ceașescu a condus personal întreaga activitate de pregătire. El a contribuit în mod hotărâtor la stabilirea „planului de bătaie”, a problemelor ce trebuiau abordate, la tactica folosită de delegație. Nu aş subaprecia nici aportul celorlalți membri ai delegației, în special Maurer și Bârlădeanu. În repetate rânduri la Comitetul Politic Executiv sau în cerc restrâns, cu participarea membrilor delegației și a altor tovarăși, s-au examinat amănunțit și s-au stabilit problemele ce urmau să fie discutate la Moscova. De asemenea, o serie de detalii tactice cu privire la desfășurarea discuțiilor. Ceașescu urma să ridice în esență toate problemele, ceilalți aveau să participe la discuții, cu tematică precisă.

Încă din timpul lui Dej am primit sarcina să răspund de pregătirea unor materiale documentare pentru conducere. Făcând o paranteză, subliniez cultul pe care îl avea Dej pentru o temeinică documentare. Nu exista problemă serioasă ce urma a se decide fără o documentare solidă, fără un studiu amănunțit, în toate privințele. Îmi amintesc cu câtă minuțiozitate se documenta Gheorghiu-Dej. El mi-a cerut materiale pe tot felul de probleme, dintre care menționez: tezaurul românesc trimis la Moscova, chestiunile legate de polemica chinosovietică, apartenența teritorială, de-a lungul istoriei, a Basarabiei, a Transilvaniei (la un moment dat ne-a cerut să traducem memoriile lui Horthy, culegeri de texte din clasicii marxism-leninismului privitoare la istoria României și a Rusiei, traduceri speciale din publicistica internațională pe probleme economice, politice, teritoriale, chestiuni legate de mișcarea muncitorească și multe, multe altele). Nu mai vorbesc despre presa internațională curentă. Devenise legendar obiceiul lui Dej de studiere a materialelor. El citea, citea enorm, sublinia, făcea adnotări pe text. De multe ori, lucrând la diverse materiale, mă bazam pe aceste adnotări. Îmi amintesc, de asemenea, că, în câteva rânduri, a pus în discuția Biroului Politic problema unei bune documentări și a îndrumat colegii lui să citească, să studieze, să nu se pronunțe fără a se documenta. Tot de numele lui Dej se leagă crearea unui sector special de documentare în cadrul secției

de propagandă, respectiv sub conducerea mea. Am mai scris despre aceasta.

În cazul concret, al pregătirii pentru vizită, Ceaușescu mi-a cerut să coordonez pe linie de partid activitatea de pregătire a vizitei. Am avut, așadar, responsabilitatea organizării și coordonării întregii acțiuni, îndeplinind, într-un fel, rolul de secretariat. În lucrarea Laviniei Betea, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu*, este menționată afirmația lui Bârlădeanu: „Paul Niculescu Mizil a fost însărcinat cu pregătirea materialului documentar“.

Sectorului de documentare, îi reveneau sarcinile principale în organizarea elaborării materialelor. Bineînțeles, un singur om, nici chiar sectorul de documentare, nu rezolva totul. El nu era decât un organizator al acțiunii. Ne bazam pe colaborarea cu principalele compartimente de la partid și guvern, cu cei mai buni specialiști, cu toate pârghiile care puteau să furnizeze materiale. Subliniez aportul ministerelor economice și C.S.P., al ministerelor de Externe, Forțelor Armate, Interne, Comitetului de stat pentru Cultură și Artă, secțiilor C.C., Institutului de Istorie a Partidului, institutelor de cercetări ale Academiei și Armatei, Arhivelor Statului, presei, unui număr important de lucrători din aparatul de partid și de stat, din învățământ și cercetare. Deși pregătirea materialelor documentare nu era publică, pot afirma, fără a greși, că ea a fost o operă larg colectivă.

Pentru primul grup de probleme, respectiv relațiile bilaterale, s-a pregătit un set de materiale privind chestiunile colaborării economice, cooperare, comerț și alte probleme curente și de perspectivă. Dintre materialele referitoare la cel de-al doilea grup de probleme, respectiv cele nerezolvate de istorie, le voi evoca pe cele păstrate încă în arhiva mea. Întrucât cred că prezintă interes pentru cunoașterea exactă a „armamentului“ cu care a plecat la luptă delegația noastră, am hotărât să le dau publicității în anexă.

1. Notă ref.: Situația tezaurului român trimis în Rusia în timpul războiului din 1916-1918. Cuprinde o sinteză a istoriei trimiterii tezaurului, situația restituirilor și situația valorilor ce nu au fost restituite. Se referă și la propunerile sovietice de condiționare a restituirii tezaurului de reglementarea problemei frontierei cu România (problema Basarabiei). Materialul a cuprins o filă separată, anexată de mine, cu textul pe care l-am citat mai sus al telegramei din 1918 a lui Lenin.

2. Copie a procesului verbal din 10 septembrie 1960 referitor la ultima verificare a scriptelor privind tezaurul istoric și artistic restituit de guvernul U.R.S.S. în 1956.

3. Proces verbal privind clasificarea în vederea repartizării tezaurului înapoiat din U.R.S.S. Materialele de la punctul doi și trei sunt elaborate de Muzeul de Artă al R.P.R., poartă semnăturile celor mai autorizați specialiști și sunt înaintate Biroului Politic și membrilor delegației române cu un bilețel: „din partea tovarășului Niculescu Mizil“.

4. Notă privind apartenența Basarabiei în decursul istoriei. Cuprinde o istorie succintă, în lumina adevărului istoric, a problemei respective. Ea prezintă: istoria Basarabiei — denumire, teritoriu, suprafața, alte date geografice, structura populației, cea mai mare parte românească; situația Basarabiei până la 1812, cu documente istorice incontestabile care confirmă apartenența la Principatul Moldovei și sublinierea raptului din 1812; perioada dintre 1812-1918, inclusiv raptul din 1878; perioada 1917-1919, unirea Basarabiei cu România; evenimentele din 1940, respectiv ultimatumul sovietic și ocuparea Basarabiei, Bucovinei de nord, a regiunii Herța, a celor cinci insule de pe brațul Chilia; perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, respectiv consfințirea, prin Tratatul de pace din 1946-1947, a Pactului Ribbentrop-Molotov.

5. Notă referitoare la: frontiera de stat între R.P. Română și U.R.S.S. care cuprinde: Traseul frontierei de stat dintre cele două țări și documentele pe care se bazează (Tratatul de pace de la Paris, Protocolul semnat în 1948 între cele două țări, Tratatul româno-sovietic din 1961), sublinierea faptului că sunt ocupate teritorii care nu au aparținut niciodată Rusiei, divergențele legate de cele cinci insule de pe brațul Chilia și cele rezultate ca urmare a ocupării Insulei Șerpilor. Materialele de la punctele 1, 3, 4, sunt elaborate de Ministerul Afacerilor Externe.

În legătură cu documentarele evocate mai sus se impun câteva comentarii:

1. Nota privind frontiera de stat indică data elaborării ei, noiembrie 1964. La aceeași dată a fost elaborată nota privind istoria Basarabiei. Este înainte de moartea lui Dej. Se confirmă astfel cele spuse de mine, după care Dej a fost interesat de problemele respective și a cerut să i se prezinte materiale documentare pentru viitoarele discuții cu sovieticii. Nu este întâmplător că, în aceeași perioadă, sfârșitul anului 1964, noi am publicat *Însemnările lui Marx despre români*, și *scrisoarea lui Engels adresată lui Nădejde*, ambele subliniind caracterul românesc al Basarabiei și cotropirea ei de către Rusia țaristă. Se vedește din nou interesul marcat al conducerii române din acea vreme pentru problematica respectivă.